

ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ

Τόμος 39 - Τεύχος 4 - Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2000

NOSILEFTIKI

QUARTERLY PUBLICATION OF THE
HELLENIC NATIONAL GRADUATE NURSES ASSOCIATION

Vol 39 - No 4 - October - December 2000

ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ
ΜΕΣΟΓΕΙΟΝ 2 Γ ΚΤΙΡΙΟ - 115 27 ΑΘΗΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Οδηγίες για τους συγγραφείς	305
2. Άρθρο Σύνταξης	311
A. Παπαδαντωνάκη	
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ	
1. Επίδραση Δημογραφικών και Επαγγελματικών Χαρακτηριστικών των Νοσηλευτών στην εμφάνιση της επαγγελματικής εξουθένωσης	313
E. Αδαλή, M. Πριάμη, Χρ. Πλατί	
2. Νοσηλευτές και Γιατροί : Συνεργάτες? Απόψεις Παιδιάτρων και Γυναικολόγων	325
A. Δελσιδου, Χρ. Νάνου, A. Μαλλίδου, Θ. Κατοστάρας	
3. Η Σχέση του Νοσηλευτή και των Νέων Ατόμων με χρόνια Νεφρική Ανεπάρκεια (X.N.A)	332
K. Τσιλίδης, Φ. Τολίκα, Χρ. Λεμονίδου	
4. Γνώσεις Σπουδαστών ΤΕΙ Αθήνας όσον αφορά στο Σύνδρομο Επίκτητης Ανοσολογικής Ανεπάρκειας (AIDS)	345
Δ. Σαπουντζή-Κρέπια, A. Δημητριάδου, Δ. Μάρας, Z. Ρούπα-Δαριβάκη, E. Ζαντέ, Θ. Θεοδουλίδου, N. Ράπη	
ΕΠΙΚΑΙΡΟ ΘΕΜΑ	
1. Ανάπτυξη και Ανάρτηση Επιστημονικού Περιοδικού στο Διαδίκτυο	354
I. Καλοφουσούδης, M. Τσιριντάνη, Σπ. Μπινιώρης	
ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ	
1. Η Υγεία στην Παραδοσιακή Κοινωνία. Εθνογραφική Μελέτη στην Λυκόραχη	359
Χρ. Τσιού	
ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΕΙΣ	
1. Το χιούμορ ως θεραπευτικό Μέσο	364
Δ. Παπαδοπούλου	
2. Η ποιότητα της φροντίδας υγείας μέσα από τα μάτια των Ασθενών	375
Π. Λαζάρου	
3. Διαφύλαξη και Βελτίωση της Ποιότητας Ζωής των Ασθενών με Επιληψία. Ο Ρόλος του Ειδικού Νοσηλευτή	380
Χρ. Χρυσοβιτσάνου	
4. Σύνδεση θεωρητικών Μοντέλων και Νοσηλευτικής Διάγνωσης. Εφαρμογή και Προοπτικές στην Κλινική και Ψυχιατρική Νοσηλευτική	386
A. Σταθαρού, A. Μπερκ	
5. Η Ιστορία της Σύγχρονης Ψυχιατρικής Νοσηλευτικής	394
B. Μούγια	
6. Νοσηλευτική Αντιμετώπιση Ασθενών με Παθολογικά Κατάγματα που οφείλονται σε Καούθεις Νεοπλασίες	399
Z. Ρούπα-Δαριβάκη, Δ. Σαπουντζή-Κρέπια	
7. Πρόληψη από Εξαρτησιογόνες Ουσίες - Ο Ρόλος της Νοσηλευτικής	407
I. Παπαθανασίου, E. Κοτρώτσιου	
8. Προεγχειρητική Προετοιμασία των Ασθενών - Ιστορική Εξέλιξη	413
E. Κοτρώτσιου, E. Θεοδοσοπούλου	
Αναλυτικές Οδηγίες για τους Συγγραφείς	420

CONTENTS

1. Instructions to Authors	305
2. Editorial	311
A. Papadantonaki	
RESEARCH PAPERS	
1. Sociodemographic and Occupational Factors Contributing to the development of Nursing Burn out	313
E. Adali, M. Priami, Chr. Plati	
2. Nurses and Doctors: Colleagues? Aspects of Obstetricians and Pediatricians	325
A. Deltsidou, Chr. Nanou, A. Mallidou, Th. Katostaras	
3. The Relationship between the Nurse and the Young Patients with End Stage Renal Disease (ESRD)	332
K. Tsilidis, F. Tolika, Chr. Lemonidou	
4. The TEI of Athens Students, Knowledge about AIDS	345
D. Sapountzi-Krepia, A. Dimitriadou, D. Maras, Z. Roupa-Darivaki, E. Zante, Th. Theodoulidou, N. Rapti	
ANNOTATION	
1. Designing and Development of a Nursing Scientific E- Journal of the WWW	354
I. Kalofisoudis, M. Tsirintani, Sp. Biniotis	
ETHNOGRAPHIC STUDY	
1. Health Care in the Traditional Society Ethnographic Study in Likoraxi	359
Chr. Tsiou	
REVIEWS	
1. Humor as Healing Means	364
D. Papadopoulou	
2. Quality of Care Through Patients' Eyes	375
P. Lazarou	
3. Preservation and Improvement of the Quality of life of Epileptic Patients. The Role of the Specialist Nurse	380
Chr. Chrysovitsanou	
4. The Connection Between Theoretical Models and Nursing Diagnosis. Application and Perspectives in Clinical Psychiatric Nursing	386
A. Statharou, A Berk	
5. The History of Modern Psychiatric Nursing	394
V. Mougia	
6. Nursing Care for Patients with Pathological Fractures from Cancer	399
Z. Roupa- Darivaki, D. Sapountzi- Krepia	
7. Prevention of Dependence Producing Drugs - The Nursing Role	407
I. Papathanasiou, E. Kotrotsiou	
8. Preoperative Preparation of the Patients - Historical Development	413
E. Kotrotsiou, E. Theodosopoulou	
Detailed instructions to Authors	420

Η ΥΓΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Εθνογραφική μελέτη στη Λυκόρραχη

Χρυσούλα Τσίου, PhD
Προϊσταμένη νοσηλεύτρια,
Νοσοκομείο ΝΙΜΤΣ, Αθήνα

Περίληψη: Αυτή η εργασία είναι μία εθνογραφική περιγραφική μελέτη για την υγεία στις αρχές του 20ου αιώνα. Η έρευνα έγινε στο ελληνικό χωριό Λυκόρραχη, στην Ήπειρο. Σκοπός της είναι η καταγραφή εμπειριών και απόψεων που αφορούν την υγεία των κατοίκων μιας παραδοσιακής κοινωνίας. Η παρούσα έρευνα άρχισε πριν 10 χρόνια. Η ακολουθούμενη μέθοδος είναι η επιτόπια εθνογραφική συνέντευξη με χρήση μαγνητοφώνου. Το δείγμα αποτελείται από 33 Λυκορραχίτες ηλικίας άνω των 60 ετών. Όπως σε όλες τις ανθρωπολογικές έρευνες χρησιμοποιήθηκε ένα χαλαρό όχι προκαθορισμένο ερωτηματολόγιο. Οι ερωτήσεις που υποβλήθηκαν βασίζονται σε θέματα σχετικά με την υγεία και την ασθένεια. Τα ευρήματα της μελέτης δείχνουν ότι: "Ο γιατρός της επιστήμης" έφθασε στην περιοχή περίπου το 1928. Διάφοροι πρακτικοί γιατροί, νοσοκόμοι και μαμές μέχρι το 1949 προσέφεραν στους Λυκορραχίτες φροντίδα υγείας στηριζόμενη κυρίως στην εμπειρία. Η εργασία αυτή, αν και είναι γενικού ενδιαφέροντος, ωστόσο έχει ιστορική αξία για τους επαγγελματίες υγείας. Τα ευρήματά της όμως πιθανόν έχουν ιδιαίτερη αξία για κοινωνιολόγους, ανθρωπολόγους, εθνογράφους και λαογράφους.

Λέξεις ευρητηριασμού: Κοινωνιολογία, ανθρωπολογία, παραδοσιακή κοινωνία, παραδοσιακή ιατρική, νοσηλευτική μαιευτική.

Αλληλογραφία: Χρυσούλα Τσίου, Ιλιάδος 16 Παγκράτι, 116 33 Αθήνα, Τηλ. οικίας 75 24 667, Τηλ. εργασίας 72 88 318

HEALTH CARE IN THE TRADITIONAL SOCIETY

Ethnographic study in Likorahi

Chr. Tsiou, PhD
Head Nurse
«NIMTS» Athens

Abstract: This paper is an ethnographic descriptive research about the health in the early 20th century. This study was done in a village Likorahi. Likorahi is in Epirus, Greece. The aim of this study is to registrate the experience and opinion of this traditional population regarding the health aspects. This study started ten years ago, the attended methodology was the local ethnography interview using taperecorder. For this study there took part 33 peasants of Likorahi above 60 years of age. As it is usual in the anthropological research a loosen and not pre-determined questionnaire was used. The submitted questions were relative with illness and health. The results of this study shows: "The physician of science" arrived in this area in 1928. Until 1949 several practical doctors, nurses and midwives gave health care to the people of this village supported mainly by their experience. This study although of general importance, has also historical value for the health professionals. These results may also have special value for sociologists, anthropologists, ethnographers and for folklorists.

Key words: sociology, anthropology, traditional society, traditional medicine, nursing, midwifery.

Corresponding author: Chr. Tsiou, Iliados 16 Pagkrati, 116 33 Athens, Tel. Home: 75 24 667, Tel. Office: 72 88 318

Εισαγωγή

Η Λυκόρραχη ή το Λούψικο ήταν κάποτε ένα από τα απομονωμένα χωριά της Κόνιτσας. Στις αρχές του 20ου αιώνα ήταν ένα φτωχό, μικρό χωριό με 240 κατοίκους και παραδοσιακό τρόπο ζωής¹. Η Λυκόρραχη δεν απέκτησε ποτέ ηλεκτρικό ρεύμα, ύδρευση, αποχέτευση αλλά ούτε οδική συγκοινωνία. Καθώς ήταν χτισμένη σε υψόμετρο 1100 μέτρων οι κάτοικοι ζούσαν μόνο από την κτηνοτροφία και τη γεωργία. Στις αρχές του '60 πολλοί Λυκορραχίτες πήραν το δρόμο της ξενιτειάς. Οι εναπομείναντες κάτοικοι εγκατέλειψαν το χωριό αφού αρχικά έχτισαν νέο οικισμό σε απόσταση 3 χιλιομέτρων από τη Λυκόρραχη.

Το σύγχρονο αυτό χωριό που άρχισε να χτίζεται περίπου το 1969 ονομάζεται Κεφαλοχώρι. Το Κεφαλοχώρι, βρίσκεται κοντά στον ποταμό Σαραντάπορο και έχει υψόμετρο 600 μέτρα. Πολλοί Λυκορραχίτες παραμένουν ακόμη μετανάστες, ενώ οι εναπομείναντες είναι κτηνοτρόφοι και συνταξιούχοι κάτοικοι του Κεφαλοχωρίου.

Αυτή η μελέτη έχει σκοπό την καταγραφή εμπειριών και απόψεων των κατοίκων μιας παραδοσιακής κοινωνίας σε σχέση με θέματα που άπτονται της υγείας.

Υλικό-Μέθοδος

Η έρευνα αυτή άρχισε πριν από 10 περίπου έτη. Το δείγμα της αποτελείται από 33 Λυκορραχίτες ηλικίας άνω των 60 ετών. Ως "Λυκορραχίτες" αναφέρονται τα άτομα που γεννήθηκαν και έζησαν τουλάχιστον μέχρι το 1949 στο χωριό Λυκόρραχη Κόνιτσας.

Η έρευνα συνίσταται από εθνογραφικές συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν στον τόπο και στη μόνιμη κατοικία διαμονής κάθε ατόμου. Για τη συλλογή του πληροφοριακού υλικού χρησιμοποιήθηκε μαγνητόφωνο. Κάθε πληροφορητής έδινε αρχικά συνέντευξη μόνος, ενώ σε δεύτερο χρόνο η συνέντευξη επαναλαμβάνονταν με την παρουσία άλλων πληροφορητών. Σκοπός των ομαδικών συνεντεύξεων ήταν η διασταύρωση των πληροφοριών.

Οι εθνογραφικές συνεντεύξεις ήταν ημιδομημένου (semistructured) τύπου, δηλαδή χωρίς συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο στο οποίο απαντούν όλοι οι ερωτώμενοι, αλλά με ένα προκαθορισμένο θεματολόγιο το οποίο ακολουθεί χαλαρά ο ερευνητής. Η μεθοδολογία της επιτόπιας έρευνας σε κοινωνίες με παραδοσιακό (κατ' άλλους προ-βιομηχανικό) πολιτισμό περιγράφεται εκτενώς στα εγχειρίδια Εθνολογίας (ή Πολιτιστικής Ανθρωπολογίας στις αγγλοσαξωνικές χώρες)^{2,3}.

Η ερευνήτρια, η οποία είναι νοσηλεύτρια, γεννήθηκε και μεγάλωσε στη Λυκόρραχη Κόνιτσας. Συνεπώς στην έρευνα χρησιμοποιείται η τοπική διάλεκτος, ενώ οι ερωτήσεις που υποβλήθηκαν βασίζονται στη νοσηλευτική θεματολογία, σε διάφορα θέματα υγείας και στην παραδοσιακή βιβλιογραφία^{4,5,6}.

Σκοπός της μελέτης είναι η συλλογή πληροφοριών σε σχέση με την εθνογραφία της υγείας.

Αποτελέσματα

Ο γιατρός

"Στη μέρα μου υπήρχε γιατρός αλλά ήταν μακριά από το χωριό. Ήταν δηλαδή σε άλλα χωριά, όπως στη Βούρμπιανη ή και στην Πυρσόγιαννη", είπαν οι ηλικιωμένοι Λυκορραχίτες. Περίπου το 1928 άρχισε να επισκέπτεται "ο γιατρός της επιστήμης" τη Λυκόρραχη. Από τη χρονιά αυτή και μέχρι την έναρξη του εμφυλίου, το 1947 ο γιατρός ερχόταν στο χωριό με συχνότητα μία ή δυο φορές το μήνα. Καθώς ο χειμώνας στην Ήπειρο είναι βαρύς οι Λυκορραχίτες πολλές φορές το χρόνο ήταν αποκλεισμένοι από τα χιόνια και τα ρέματα. Κατά τη διάρκεια του αποκλεισμού ακόμη και αν αρρώσταινε άνθρωπος γιατρός δεν υπήρχε. Ο θεός ο Βασίλης ισχυρίζεται ότι ακόμη και να υπήρχε γιατρός, γι' αυτά τα πράγματα πολλά πράγματα δεν ξέρανε. Έτσι κι αλλιώς μαζί του ελάχιστα φάρμακα είχε. Και επισημαίνει ότι "ο επιστήμονας γιατρός" δεν αμφισβητούσε τις μεθόδους που τελικά μόνοι μας χρησιμοποιούσαμε στις μέρες του αποκλεισμού. Άλλωστε -πρόσθεσε η θεία Ευτέρπη- τα

φάρμακα ήταν τόσο ακριβά που δεν μπορούσαμε για οικονομικούς λόγους να τα αγοράσουμε και επιπλέον έπρεπε να πάμε στα Γιάννενα να τα πάρουμε. Δυστυχώς δεν μπορούσαμε να φτάσουμε εύκολα ως εκεί".

Η αμοιβή του επιστήμονα γιατρού γινόταν με ειδικό συμφωνητικό που λεγόταν κοντότο ή κοντράτο. Καθώς "το χωριό μας είχε γεννήματα, σιάρια, καλαμπόκια", ο γιατρός δεν ήθελε την αμοιβή σε χρήματα, αφού "τον συνέφερε καλύτερα να το πάρει σε είδος", είπε ο Χρηστάκης Κολωνιάρης.

Μετά τη λήξη του δευτέρου παγκόσμιου πολέμου λέγεται ότι ήλθε κάποιος οδοντίατρος στην πλησιέστερη κωμόπολη δηλαδή την Κόνιτσα. Μέχρι λοιπόν το 1945 αρκετοί άνδρες του χωριού έκαναν τον οδοντίατρο. Δηλαδή "ο Χρήστος του Τρούλια, ο Γιαννάκ'ς του Σπύρ', ο Ανδρέας της Μάνθας, ο Ντούλας ο γύφτος, ο παπά-Θωμάς και άλλοι που είχαν το εργαλείο της οδοντάγρας". Για την υγιεινή των δοντιών οι Λυκορραχίτες πιστεύουν ότι, "τα δόντια χαλάνε από τα γλυκά.... χαλάνε (και) από τα καυτά. Αυτός που δεν πρόσεχε από τα καυτά είχε αποτυχία!".

Οι νοσοκόμοι και η μαμή

Οι Λυκορραχίτες θυμούνται τρεις νοσοκόμους άντρες στο χωριό: "τον Παναγιώτ' του Τρούλια, τον Αντρέα της Μάνθας και τον Μιχαλάκ' του Νώντα". Οι προαναφερόμενοι νοσοκόμοι λέγεται ότι είχαν λάβει πρακτική εκπαίδευση νοσοκόμου στο στρατό, κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία 1919-22.

Με βάση τις επαγγελματικές δυνατότητες των νοσοκόμων εκείνων πιστεύεται ότι, "ένας νοσοκόμος είναι όχι σα γιατρός, αλλά ξέρει!". Τονίζεται ιδιαίτερα ότι στην εποχή τους οι νοσοκόμοι προσέφεραν αφιλοκερδώς υπηρεσίες υγείας, ότι ξενυχτούσαν στους αρρώστους συγχωριανούς και είχαν σώσει πολύ κόσμο, " ιδίως ο Αντρέας της Μάνθας".

Τον παλιό καιρό ζούσε στο χωριό και ο Νούμτσος. Ήταν ειδικός σε θέματα υγείας και μάλιστα "σα βοτανολόγος". Αν και δεν υπάρχουν πολλές πληροφορίες για την κοινωνική

προσφορά του Νούμτσος ωστόσο είναι βέβαιο ότι δούλεψε επίσης χωρίς αμοιβή. Οι πληροφορητές αγνοούν τελείως τον όρο κομπογιαννίτης.

"Μαμές στο χωριό υπήρχαν εντόπιες", και όχι βέβαια "από τα Γιάννενα". Δηλαδή, "έκαναν τη μαμή η μπάμπω η Νικολάκαινα κι η μπάμπω η Μίχαινα, βρισκόντουσαν πολύ, και άλλη μια... η μπάμπω η Τρούλαινα, και ήταν και άλλες αλλά όχι σαν αυτές". Ωστόσο δεν χρησιμοποιούσαν όλες οι γυναίκες τη μαμή. Συνήθως η μια γυναίκα βοηθούσε την άλλη ή οι γεροντότερες ξεγεννούσαν τις νεότερες. Πολλές γυναίκες γεννούσαν ολομόναχες "στη σράτα" είτε γιατί δεν μπορούσαν να υπολογίσουν την ημερομηνία του τοκετού είτε γιατί "τότε ο κόσμος δούλευε από τη νύχτα ως τη νύχτα".

Διάφορα προβλήματα υγείας

Οι Λυκορραχίτες της εποχής εκείνης φοβούνταν τη θέρμη (ελονοσία), τον τύφο, τη μιλιγγίτη (μηνιγγίτιδα) και το χτικιό (φυματίωση). Δεν αναφέρονται περιπτώσεις στειρότητας. Από άποψη παχυσαρκίας λέγεται ότι υπήρχε μόνο μια γυναίκα παχύσαρκη στο χωριό. Οι ίδιοι, οι συγγενείς τους και πολλοί άλλοι χωριανοί έκαναν έντονους πονοκεφάλους. Δεν είχαν αϋπνίες, αλλά είπαν ότι, "εμείς οι γυναίκες δεν κοιμόμασταν καθόλου, δηλαδή, ήταν σε ντροπή. Οι άνδρες -όμως- το είχαν τούρκικη νοοτροπία, κι κοιμούντουσαν".

Σε αποστήματα, σε χτυπήματα, σε κρυολογήματα και σε πνευμονίες χρησιμοποιούσαν διάφορες θεραπευτικές πρακτικές. Μάλιστα λένε ότι πολύ βοηθούσαν τον ασθενή οι συνήθως χρησιμοποιούμενες τακτικές. Η λοίμωξη από έλμινθες αντιμετωπίζονταν επίσης χωρίς γιατρό.

Ο ισχνός δηλαδή ο αδύνατος άνθρωπος θεωρούνταν ήδη ασθενής. Μάλιστα για κάθε αδυνατισμένο άτομο έλεγαν: "Ουι τι είναι έτσι μωρή! Σα χτικιασμένος είναι!" Σε ανάλογες περιπτώσεις χρησιμοποιείται ακόμη και σήμερα με μεγάλη ευκολία η ίδια έκφραση. Είναι απολύτως βέβαιο ότι ο φόβος του "χτικιού" πλανιόταν πάνω από το χωριό. Όμως η διασταύρωση

των πληροφοριών αποδεικνύει ότι, "κανένας δεν πέθανε στο χωριό από φυματίωση μέχρι το 1947. Τότε θεωρείται βέβαιο ότι τη φυματίωση "την έφερε" στο χωριό ο Βαγγέλης που νοσηλεύθηκε στο ψυχιατρείο της Κέρκυρας. Στα διπλανά χωριά λοιπόν -λένε- ότι ήταν πολλοί άρρωστοι από φυματίωση αλλά όχι στο χωριό μας. Εκείνο τον καιρό αν κάποιος ήταν αδύνατος -για το φόβο της φυματίωσης- τον πήγαιναν προληπτικά "στις στρούγκες (στάνες) να φάει, να πιει, να κοιμηθεί μέσα στα πρόβατα και γινόταν καλά". Πίστευαν ότι: "Υπάρχει φάρμακο για τη φυματίωση και δεν το γνωρίζουμε. Και τα πρόβατα από όλα τα χόρτα που έτρωγαν, έτρωγαν κι αυτό....αυτό το..." άγνωστο σε όλους αντιφυματικό χορτάρι. Έτσι εξηγείται γιατί, "την κοπριά την είχαν για καλό!"

Κάποιος πληροφορητής σχολιάζει ότι και η λέπρα και η φυματίωση "είναι κολλητικά -νοσήματα-, ενώ αν είχα εγώ πνευμονία, δεν σε ενδιέφερε εσένα. Το έχω ακούσει από τους παπούδες, ότι, αν πέθαινε κάποιος από φυματίωση, έφταναν στο σημείο να καίνε ακόμη και το σπίτι του". Ορισμένοι εκείνο τον καιρό έλεγαν μια καζαμάρα ή ανοησία, ότι όταν πέθαινε αυτός ο φυματικός, έβγαινε ένα ζωντανό πράγμα (όν) σα σαύρα και περπατούσε. Δήθεν -ήθελε- να πάει να βρει κάπου να μπει! Έπρεπε κάπου να μπει πάλι....".

Τον πολύ παλιό καιρό στο χωριό υπήρχε λέπρα. Ωστόσο αναφέρεται με τον όρο μαλαφράντζα ή μαλαφραντζιά. Η νόσος ήταν στιγματισμένη αφού "την έκρυβαν και έλεγαν ότι, το έπαθε από μπακίρι, δηλαδή χάλκινο σκεύος". Πίστευαν ότι η λέπρα κληρονομείται και ότι "αυτό το αίμα θα ξεφύγει άλλοι έλεγαν σε επτά ζωνάρια, και άλλοι έλεγαν σε εννιά γενιές". Για την οικογένεια των πασχόντων τον πολύ παλιό καιρό έλεγαν: " Σε αυτούς ούτε να πάρεις ούτε να δώσεις." Με την έκφραση αυτή εννοούσαν ότι κάθε συναλλαγή με τους λεπρούς είναι επικίνδυνη. Φυσικά και σε γαμπρό και σε νύφη πρόσεχαν το ίδιο. Μια Λυκορραχίτισσα θυμάται ένα προξενιό στο οποίο επιβεβαιώνεται ο κοινωνικός αποκλεισμός των λεπρών. Τότε λοιπόν "ο συγχωρεμένος ο πεθερός μου είπε: Δεν τη

δίνουμε τη Μαρία μας στους Νησιαίους που έχουν μαλαφράντζα!"

Οι πληροφορητές, αναφέρονται σε ορισμένες ιστορίες του χωριού οι οποίες έχουν σχέση πιθανόν με ψυχοπαθολογία. Τα στοιχεία που προκύπτουν κατά την αφήγηση είναι εμπλουτισμένα με ενδιαφέροντα ερμηνευτικά σχόλια. Συγκεκριμένα, είπαν ότι "ο Βαγγέλης του Στεργ' έπαθε μελαγχολία από το στρατό, αλλά παντρεύθηκε, και τελικά γιατρεύθηκε. Το ίδιο και ο Τρούλιας. Ο Λάμπρους είχε επιληψία αλλά μόλις παντρεύθηκε δεν είχε -πλέον- τίποτα. Μια γυναίκα είχε -πάθει- επιληψία". Αλλά η περίπτωση αυτή περιγράφεται ως η πλέον οδυνηρή. Συγκεκριμένα, "δεν είναι να την ειδείς καθόλου σε αυτή την κατάντια". Αλλά και "η Βαγγελή του Σπύρου Νούτσου μισότρελλη ήταν..." και το 'παθε "δήθεν από έρωτα. Επίσης "ο Βαγγέλης του Γιαν' του Φασούλη νευροπάθεια ήταν!". Οι πληροφορητές δείχνουν πεπεισμένοι ότι το πρόβλημα των ψυχοπαθειών είναι μάλλον σύγχρονο παρά παλαιό. Έτσι προσπαθούν αυθόρμητα να πείσουν τον ερευνητή, ότι φυσικά δεν πάθαιναν αλλά και δεν είχαν λόγους να παθαίνουν ψυχοπάθειες τότε οι άνθρωποι αφού είπαν ότι "τότε ο κόσμος δεν είχε άγχος, όπως έχουμε τώρα". Λέγεται ότι οι νύφες είχαν πολλές στεναχώριες εξ αιτίας της πεθεράς. Φυσικά θυμάστε ότι ζούσαν κάτω από την ίδια στέγη!¹ Ωστόσο "δεν το έβάζαν τόσο" κατάκαρδα τελικά οι νύφες!

Από το σύνολο των πληροφοριών προκύπτει ότι ο θάνατος, στη Λυκορραχη, ήταν συχνό φαινόμενο στη νεογνική, βρεφική και παιδική ηλικία. Μεταξύ 1900-1940 δεν αναφέρθηκε κανένας θάνατος γυναίκας σε γέννα αλλά είχαν ακούσει για πολύ παλιά και μετά τον πόλεμο ξανά. Φυσικά τα δίδυμα παιδιά δεν είχαν ελπίδες επιβίωσης. Λέγεται ότι πέθαιναν λίγες μόνο μέρες μετά τον τοκετό.

Όλοι είπαν, ότι το 1919 σε μια επιδημία - μάλλον γρίπης - πέθαναν πάρα πολλά άτομα στο χωριό, τόσα που έλεγαν οι επιζώντες: "να φάμε, να έχουμε κουράγιο, να παρακώνουμε". Πολλοί πέθαιναν σε πολύ νεαρή ηλικία από άγνωστη αιτία, ενώ πολλοί πέθαιναν από λαν-

θασμένη θεραπεία. Για παράδειγμα, θυμούνται ότι σε κάποιο παιδί "έβαζαν ζεστά-ζεστά και έλεγαν το πονάει το παιδί η κοιλιά, ώσπου έσπασε η σκωληκοειδίτις και πέθανε". Στο χωριό μπορούσε να συμβεί θάνατος από φυσικές καταστροφές, όπως πνιγμός σε ποτάμι. Επίσης δεν έλειπαν τα θανατηφόρα ατυχήματα όπως η πώση από ζώο, δείγμα φιδιού ή άλλα πολλά.

Οι Λυκορραχίτες θυμούνται ακόμη ότι "τον Θανασούλα..... πριν το 1900 τον έφαγε λύκος λυσσάρικος, και του έβαλαν γάστρα πυρωμένη πάνω από το κεφάλι να του φύγει η λύσσα". Δυστυχώς οι μέρες περνούσαν και δεν γιατρεύονταν "και πολύ τιμωριούνταν!" Ο φόβος για τη μοιραία εξέλιξη της νόσου ανάγκασε τους χωρικούς να καθιερώσουν προληπτικά μέτρα. Συγκεκριμένα λένε ότι, αν εντοπίζανε ζώο το οποίο έπασχε από λύσσα ξεσηκωνόταν όλοι στο χωριό και φώναζαν ο ένας στον άλλο "Σκυλί λυσσάρικο, σκυλί λυσσάρικο", ή "λύκος λυσσάρικος". Το κακό μήνυμα διαδίδονταν ταχύτατα σε όλους τους μαχαλάδες. Όλοι οι χωριανοί, κλειδώνανε τα σπίτια τους και στήνονταν οπλισμένοι μέσα από τα παράθυρα αναμένοντας να περάσει το πάσχον ζώο (κι) να το σκοτώσουν.

Συζήτηση

Η εργασία αυτή επιχειρεί μία μικρή ιστορική αναδρομή σε προβλήματα υγείας που έζησε η απομονωμένη κάποτε Ελλάδα. Οι πληροφορητές πιθανόν θυμούνται τις πιο εντυπωσιακές ιστορίες. Στις αρχές του αιώνα που έφυγε, οι Λυκορραχίτες ισχυρίζονται ότι "δεν υπήρχι κράτος". Η αλήθεια βέβαια είναι ότι κράτος υπήρχε. Όμως όσα χωριά χτίστηκαν λόγω πολέμων σε

απάτητα βουνά δε γνώρισαν κατακτητή αλλά έζησαν τις συνέπειες της κοινωνικής απομόνωσης.

Η μελέτη αυτή όπως άλλωστε προαναφέρεται έχει ιστορική, κοινωνιολογική και εθνογραφική αξία. Από άποψη νοσηλευτικής αποτελεί ίσως μία ευκαιρία οι νέοι επαγγελματίες υγείας να γνωρίσουν τα βιώματα ανθρώπων ηλικίας άνω των 60 ετών που προέρχονται από απομονωμένα χωριά. Ίσως αποδειχθεί χρήσιμη γνώση στη νοσηλευτική φροντίδα και στο χειρισμό ατόμων τρίτης ηλικίας. Η προσέγγιση και η επικοινωνία πιθανόν βελτιώνεται όταν γνωρίζουμε το πολιτιστικό και πολιτισμικό παρελθόν των ανθρώπων.

Βιβλιογραφία

1. Τσίου Α., Ράφτης Α. Λούψικο Κόνιτσας, Τραγούδια και χοροί του γάμου. Αθήνα, Εκδ. Θέατρο Ελληνικών Χορών "Δόρα Στράτου", 1995
2. Bernard, H. Russell: Research methods in Cultural Anthropology. Newbury Park CA: Sage, 1988.
3. Werner, Oswald & Schoepfle, G. Mark: Systematic fieldwork. Foundations of Ethnography and interviewing. Newbury Park CA: Sage, 1986.
4. Καραπατάκης Κ. Η μάνα και το παιδί στα παλιότερα χρόνια. Λαογραφικό. Αθήνα, 1983.
5. Χαβιαρά-Καραχάλιου Σ. Η λαϊκή ιατρική της Χίου. Αθήνα, Εκδ. Gaski-Hellas, 1993.
6. Φραγκάκι Ευ. Η δημόδης ιατρική της Κρήτης. Αθήνα 1978.

Υποβλήθηκε για δημοσίευση 5/6/2000